

The Fifth Cup: Why Do We Praise God on Seder Night?

This shiur takes up several interesting issues of Hallel on Seder night. First, there is the debate about the existence and purpose of a 5th cup. While our version of the gemara-- following Rashi and Rashbam-- does not mention a fifth cup (so that Hallel haGadol would be said over the 4th cup, with the rest of Hallel), Rif's version had R. Tarfon saying that we drink a 5th and say Hallel haGadol. Since Rif generally assumes we cannot drink after the Seder, and as Rambam makes clearer, this seems to be a way to allow one more drink before the night is over; it is not that we are *supposed* to have a 5th cup, it is that we may. (In Rambam, it seems that it is not necessary to recite Hallel haGadol, it is just a way to have a reason for the 5th cup).

Baal haMaor disputes Rif on several grounds. First, he sees no reason to rule like R. Tarfon against the Stam Mishnah (Rabad replies that the Mishnah meant only to say 4 cups are required, not to rule out a 5th). More interestingly, he also argues that there's no need to say Hallel haGadol to allow a 5th cup, since after the Seder you can eat whatever you want. While we assume we want the taste of the Pesach to stay with us all night (and that's the reason for the eating prohibition), Baal haMaor argues that it is to insure we say Hallel (he thinks that, in the time of the Mikdash, Jerusalem was crowded, so that people ate their Korban Pesach and then moved up to the roof to make room on the ground level of the city; out of worry that in the move they would forget to say Hallel, Hazal instituted a prohibition on eating). Others think the prohibition was to insure that we fill ourselves before the Pesach, since it was supposed to be eaten *al hasova*.

That debate leads to interestingly different views of the Hallel. The gemara right there notes that we call Hallel haGadol "great" because it contains the line "*noten lechem le-chol basar*" If so, on Pesach night we expand our Hallel to include the "ordinary" state of God giving sustenance to all life. For Rashi, that is an essential part of the 4th cup's Hallel, which I suggest is because we are not supposed to get solely caught up in the obvious miracles of SEder night. Rather, at the height of our celebration of those miracles, we remind ourselves that it is an even higher level to recognize God's hand in the "ordinary" workings of nature.

For Rif, it is not that way; rather, the themes of Hallel haGadol are subsidiary ones that we can leave out if we are not thirsty. By the way, Rabad is the first one in this debate to bring up the idea of the 4 languages of redemption as the source for the 4 cups, which would mean that the 5th language-- *ve-heveti*-- would be for the 5th cup.

One other central issue in the sources is Ramban's lengthy discussion of the lack of a beracha on Hallel at the Seder, which led to the practice of saying Hallel in shul. Ramban sees no reason not to say a beracha on Hallel at the Seder-- he does not think the meal is a *hefsek*, since it is part of the structure of the mitsvot of the evening. The saying of Yehalelucha at the end of Hallel, he assumes, requires a beracha at the beginning, since that 2nd bracha is a *bracha hasemuch le-haverta*. In the end, he suggests saying Hallel in shul to have an easy way of doing it with a beracha. I note that while Shulchan Aruch paskens that way (even though Tur does not mention it), Rema says that is not the Ashkenazic custom.

So the Hallel of Pesach night has several oddities setting it apart from ordinary Hallel-- recited at night, broken up in the course of the Seder, perhaps without a beracha beforehand, perhaps with Hallel haGadol being specifically joined to it. How we interpret these aspects, according to the various opinions, should affect our experience of the praise of God we recite after reliving the Exodus.

1. **תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קיח עמוד א**
2. מאי ברכת השיר? רב יהודה אמר: יהללוך ה' אלהינו, ורבי יוחנן אמר: נשמת כל חי. תנו רבנן: רביעי גומר עליו את ההלל, ואומר הלל הגדול, דברי רבי טרפון, ויש אומרים: +תהלים כג+ ה' רעי לא אחסר. מהיכן הלל הגדול? רבי יהודה אומר: +תהלים קלו+ הודו עד +תהלים קלו+ נהרות בבל, ורבי יוחנן אומר: משיר המעלות עד נהרות בבל, רב אחא בר יעקב אמר +תהלים קלה+ מכי יעקב בחר לו יה עד נהרות בבל. ולמה נקרא שמו הלל הגדול? אמר רבי יוחנן: מפני שהקדוש ברוך הוא יושב ברומו של עולם, ומחלק מזונות לכל בריה. אמר רבי יהושע בן לוי: הני עשרים וששה הודו כנגד מי - כנגד עשרים וששה דורות שבא הקדוש ברוך הוא בעולמו, ולא נתן להם תורה, וזן אותם בחסדו. אמר רב חסדא: מאי דכתיב +תהלים קלו+ הודו לה' כי טוב - הודו לה' שגובה חובתו של אדם בטובתו, עשיר - בשורו, ואת עני - בשיו, יתום בכיצתו, אלמנה - בתרנגולתה.
3. **רש"י מסכת פסחים דף קיח עמוד א**
4. גמרא. הכי גרסינן: רביעי גומר עליו את ההלל, ואומר עליו הלל הגדול שהקדוש ברוך הוא יושב ברומו של עולם כו' - דכתיב הודו לאל השמים נותן לחם לכל בשר, והיינו דבר גדול.
5. **תוספות מסכת פסחים דף קיח עמוד א**
6. מאי ברכת השיר רב יהודה אמר יהללוך - וקמ"ל דאפילו במקום שלא נהגו לברך אחריו בלילי פסח צריך לברך דאי נהגו פשיטא א"נ דאפילו במקום שנהגו ה"א דוקא בימים אבל בלילה אין צריך לברך קא משמע לן.
7. **בית יוסף אורח חיים סימן תעח אות א ד"ה ואחר אפיקומן**
8. אחר אפיקומן אין לאכול שום דבר דתנן **אין מפטירין** אחר הפסח **אפיקומן**. בסוף פרק ערבי פסחים (ק"ט): ופירש רשב"ם מפטירין לשון הנפטר מחבירו כלומר כשנפטירין מן הסעודה אין מסיימין אותה באפיקומן ובגמרא מפרש עכ"ל. ובגמרא (שם) מאי אפיקומן אמר רב שלא יעקרו מחבורה לחבורה
9. **חידושי הרמב"ן מסכת פסחים דף קיח עמוד א**
10. ערבי פסחים קבלתי מפי מורי רבי יהודה זצ"ל שקבל מרבו רבי יצחק בר אברהם הצרפתי ז"ל שהלל בלילי פסחים טעון ברכה אשר קדשנו לגמור... אבל הגאונים ז"ל הזכירו בשם רב צמח ז"ל שאין מברכין עליו מפני שחולקין אותו, וקשו לעצמן שהרי אחריו מברכין יהללוך ושנינו (נדה נ"א ב') כל שטעון ברכה לאחריו טעון... לפניו, והן השיבו אין למדין מן הכללות... ואחרונים אמרו יהללוך אינה ברכה לסוף הלל אלא ברכה היא שתקנו חכמים לכוס רביעי וחובה לכוס היא באה, וגם זה אינו נכון שאם היתה ברכה בפני עצמה היו פותחין בה בברוך, שזה כלל גדול... בכל ברכה שאינה סמוכה שהיא פותחת בברוך, ואין אחת ככולן שהיא יוצאת מן הכלל בברכת המצות וברכת הנהנין. ואל תשיבני מברכות של שבח... דהני לפי שאין בהן עשיית מצוה... תקנו אותן כך, אבל בברכות של חובה... למדנו לברכת השיר שהיא סמוכה לברכה שלפני קריאת ההלל, ודמאי לברכה... של קריאת ההלל... בימים שהיחיד גומר אותו בהן, אלא שבשאר הימים מקום שנהגו מברך לא נהגו לא, ובה קבעוה חובה מפני שהיא עיקר קריאתו של הלל באכילת פסחים, ועוד כדי שתהא ברכה לכל כוס וכוס.
11. עוד מצאתי במס' סופרים רביה לדברי הרב ר' יצחק ז"ל, דתני התם ר"ש בן יהוצדק שמונה עשר ימים וליילה אחד יחיד גומר בו את ההלל ואלו הן... ויו"ש הראשון של פסח וליילה... ומצוה מן המובחר לקרות הלל... בבית הכנסת ולברך עליהן ולאמרן בנעימה לקיים מה שנאמר ונרוממה שמו יחדיו כשהוא קורא אותו בבית אינו צריך לברך שכבר בירך ברבים, מכאן נראה שכשהוא קורא את שמו טעון ברכה שהוא בכלל ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל, אלא שאם קדם וקרא בבית הכנסת אינו צריך שכבר בירך ברבים, וא"ת והא בגמ' דילן... תני להא דר' שמעון בן יהוצדק שמונה עשר יום... ולא קתני לילה של פסח, זו אינה תורה, דהתם הלל דעל עשיית מצות לא קתני...
12. וההפסקה שנתקשית על הגאונים והלא... שהלל שמברכים קודם לקריאתו ואעפ"כ בין פרק לפרק פוסק... ולכתחלה מתירין לו אף בק"ש מפני הכבוד ומפני היראה, ועוד שלדבריהם שם תקיעות דמיושב ותקיעות דמעומד ברכה אחת לכולן ואסור להפסיק... ואעפ"כ אומר תפלה ואשרי דסדרו של יום אינו הפסק, ואף כאן אינו הפסק שכך התקינו למצוה וסדרו של יום הוא....
13. **רי"ף מסכת פסחים דף כו עמוד ב**
14. חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי רבי טרפון וי"א ה' רועי לא אחסר מהיכן הלל הגדול אמר רב יהודה מהודו ועד על נהרות בבל... ומנהגא דעלמא כרב יהודה בתרוייהו בברכת השיר ובהלל הגדול:
15. **רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ח הלכה י**
16. ואחר כך נוטל ידיו ומברך ברכת המזון על כוס שלישי ושותהו, ואחר כך מוזג כוס רביעי וגומר עליו את ההלל, ואומר עליו ברכת כ השיר והיא יהללוך ה' כל מעשיך וכו', ומברך בורא פרי הגפן ואינו טועם אחר כך כלום כל הלילה חוץ מן המים, ויש לו למוזג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול והוא ל מהודו לה' כי טוב עד על נהרות בבל, וכוס זה אינו מ חובה כמו ארבעה כוסות, ויש לו לגמור את ההלל בכל מקום שירצה אע"פ שאינו מקום סעודה. +/השגת הראב"ד/ ויש לו לגמור את ההלל בכל מקום שירצה אע"פ שאינו מקום סעודה. א"א אין הדעת מקבלת כן לפי שאין כאן שם לארבעה כוסות אם אינן במקום אחד. +
17. **בעל המאור פסחים דף כו עמוד ב**
18. כתב הרי"ף ז"ל מנהגא דעלמא כרב יהודה בתרוייהו בברכת השיר והלל הגדול. ואנן לא חזינון האי מנהגא בהלל הגדול דאליבא דר"ט הוא דאית ליה כוס ה' וק"ל כתנא דידן דלית ליה אלא ד' כוסות ואם רצה להוסיף כוס חמישי ולעשות כר"ט אין אנו מנועין אותו ואומר עליו מה שירצה... ואם בא לשותותו בולא כלום אין בנו כח למחות בידו וכן אם רצה לשותות כוסות הרבה.
- 19.

ומצאתי בתשובה לרבינו האי גאון ז"ל לענין משתא דבכוס חמישי לא משכחן בגמ' דאסור ודאי מיכל קא אמרינן אין מפטירין אחר מצה אפיקומן וכיון דבריכנא בהמ"ז לית לן למיכל מדעם אבל משתא מנהגא היא ירושת בניס מאבות אלו דברי הגאון ז"ל ומדבריו אתה למד שזה שאמרו בירושלמי בין ג' לד' לא ישתה למה בשביל שלא ישתכר דוקא בין ג' לד' שלא יפסיד קריית ההלל ... וכן כתב ה"ר שמואל ז"ל וכן נראין הדברים ... והא דתנן אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן יש שפירשו טעמו של דבר כדי שיהא הפסח נאכל על השבע ... ואין טעם זה מספיק לנו למה ששינוי אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן דהא בגמ' דילן אמרינן לא מיבעיא אחר מצה דכיון דלא נפיש טעמא מפכח לה אלא אחר הפסח סלקא דעתך אמינא כיון דנפיש טעמיה אימא לא מפכח ליה קמ"ל אלמא משום פכחי טעמא הוא ... ונ"ל טעם דבר זה ... שלא יפסיד קריאת ההלל ולפי שהיו כל ישראל בזמן שבהמ"ק קיים אוכלים לפנים מן החומה והיה המקום צר להם ... ופירושו דאכלי ארעא ... נראה לנו מזה כי מפני דוחק המקום היו צריכין לזוז ממקומן אחר אכילתן מיד ועולים לראש גגותיהם לומר את ההלל לפיכך חשו להם חכמים שלא ישכחו מלומר את ההלל לכך אסרו להפטיר אפיקומן שלא לפכח טעם הפסח והנהיגו ... במצה זכר למקדש ... ויש ששואלין באכילת מצה מה טעם אין אנו מברכים עליה כל ד' כמו שמברכים על הסוכה כל ד' ... ויש להשיב לפי שאדם יכול בשאר ימים לעמוד בלא אכילת מצה ויהיה ניזון באורז ודוחן וכל מיני פירות משא"כ בסוכה...

20. **כתוב שם לראבי"ד פסחים דף כו עמוד ב**

21. אמר אברהם: זה לא ידע על מה הוקבעו... והד' כוסות סמכוה באגדה כנגד ד' גאולות, ולקחתי וגאלתי והצלתי והוצאתי, והה' כבר סמכוהו בהגדה כנגד והבאתי. ותנא קמא נמילא יפחתו לו מד' כוסות קאמר אבל המוסף עליהם חמישי הרי זה משובח. ומדקאמר אומר עליו הלל הגדול בלא אמירה לא שתי ליה. ויש טעם דבר בזמן שהיה פסח כדי שלא ימשכו אחר השתיה ויניחו אכילת הפסח לנוותר, ועכשו שאין פסח נמי כדי שיהא היכר לד' כוסות שכנגד הגאולה, כי כל מה שאדם שותה תוך סעודתו אין בו היכר לחירות לפי שהוא צרוך האכילה, ובכל מה שישתה לא יפטר מד' כוסות אלא אם כן ישתה אותם שלא בשעת הסעודה, וטעם יפה הוא וראוי לסמוך עליו ולא להלעיג על המנהגות.

22. **טור אורח חיים סימן תפז**

23. כתב בעל העיטור על שם רבינו נסים שכשחל בשבת אין אומר ברכה מעין שבעה שנתקנה בשביל המאחרים בבה"כ שלא יזיקום המזיקים והאידינא אין צריך דליל שמורים הוא ונוהגין באשכנז שאין ש"ץ מקדש בבית הכנסת לפי שאין עני בישראל שאין לו ד' כוסות וא"כ כל אדם מקדש בביתו:

24. **שולחן ערוך אורח חיים סימן תפז**

25. סעיף ד' בליל ראשון של פסח [ט] גומרינן ההלל בצבור בנעימה בברכה תחלה וסוף, וכן בליל שני של שני ימים טובים של גליות. הגה: וכל זה (טז) אין אנו נוהגים כן, כי אין אנו אומרים בלילה בבית הכנסת ההלל כלל.

26. **טור אורח חיים סימן תפא**

27. כוס חמישי לא הוזכר לגירסת רשב"ם ואין לעשותו ולכך פירש שאומר הלל הגדול על כוס ד' וכן יראה מדברי רבינו האי שנשאל לפניו אשכחן לרב סעדיה שאומר מי שרוצה לשתות כוס ה' יאמר עליו הלל הגדול ויניח היללך ויאמר לאחריי אבל עכשיו באו תלמידים ואמרו שעל כל כוס וכוס צריך ברכה לאחריי כמו לפניי ואומר היללך אחר ההלל וחותרמין מלך מהולל בתשבחות ושותה כוס ה' ואומרים עליו הלל הגדול וחותרמין בנשמת כל חי ... והשיב דברי רב סעדיה כן הוא ומנהג שלכם יפה הוא ואנו לא נהגינן בכוס ה' כל עיקר ... דרב סעדיה ודילכון עדיפא מדילהון ... והעולם נהגו בו לעשותו רשות וכ"כ רב יוסף טוב עם שאם הוא תאב לשתות יעשה כוס ה' ... וכיון דאיכא פלוגתא דרבוותא טוב למעט בברכות ומי שרוצה לעשותו לא יחתום אחר ההלל ויאמר עליו ההלל הגדול ונשמת ויחתום וכ... כתב א"א ז"ל יראה מדברי רב יוסף טוב עם שאסור לשתות אחר ד' כוסות וכ"כ ר"ף ... וכ"כ כל הגאונים ותימא מנ"ל הא דהא לא קאמר אלא אין מפטירין לאחר הפסח אפיקומן היינו שלא לאכול אבל למשתי שרי ... ופי' ה"ר יונה טעם למנהג לפי שחייב אדם לעסוק כל הלילה בהלכות פסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה ואם ישתה ישתכר ...

28. **שולחן ערוך אורח חיים סימן תפא**

29. סעיף א אחר ארבע כוסות (א) אינו רשאי לשתות יין, אלא מים. הגה: <א> וכל המשקין דינן כיון (בית יוסף). ומי שהוא איסטניס או (ב) תאב הרבה לשתות, יכול לשתות כוס חמישי * (ג) ויאמר א עליו הלל הגדול. (מרדכי).

30. סעיף ב חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים... עד שתחטפנו שינה. ...

31. **משנה ברורה סימן תפא ס"ק א**

(א) אינו רשאי וכו' - הרבה טעמים יש בזה בפוסקים יש שכתבו משום שמצוה לספר ביציאת מצרים ... ולפי סברא זו דוקא יין או שאר משקה המשכר ויש שכתבו דלא יהא נראה כמסופך על הכוסות ... ולפי"ז כל חמו מדינה אסור ... ויש שכתבו משום שלא יתבטל טעם מצה מפיו ... ולפי טעם זה כל משקה ... אסור ומסתנימת דברי המחבר ורמ"א משמע שדעתם להחמיר ככל הני טעמי ומ"מ כתבו האחרונים דאינבע"ר וואסער"ר וה"ה טי"א או עפ"ל טראנק ... מותר דזה אינו מבטל טעם מצה וכמ"ל בעלמא הוא ... והנה אף דלכתחלה נכון להחמיר ... מ"מ במקום צורך גדול יש לסמוך על סברא הראשונה להתיר לו לשתות שאר משקין שאין משכרין ובפרט בליל שני בודאי יש להקל בשאר משקין שאין משכרין:

32. **מגן אברהם סימן תפא ס"ק א**

33. א הלל הגדול - נ"ל דוקא כשלא אמר הלל הגדול על כוס ד':

34. **משנה ברורה סימן תפא ס"ק ג**

(ב) ויאמר עליו הלל הגדול - דוקא אם לא סיים עדיין הברכה ושתה כוס ד' אז יכול לומר הלל הגדול עד סוף ולחתום בברכה ולשתות הכוס ה' אבל אם כבר סיים סוף הברכה אין לחזור ולומר הלל הגדול ולברך לבסוף דלא תקנו כ"א ברכה אחת: